

Стаття надійшла до редакції 02.07.2021 р.

Перевірено на плагіат 04.07.2021 р.

унікальність – 96.11%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2021.19.50-62>

УДК 811.124.04

ТЕРМІНИ КОМЕРЦІЙНОГО ПРАВА У ЛАТИНСЬКОМОВНІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ XVI-XVII СТОЛІТЬ

Наталія Вікторівна Давиденко, natalidavid@ukr.net

викладач

*Національний технічний університет України "Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського"*

У статті розглядаються особливості формування та функціонування латинськомовної комерційної (торговельної) термінології у документації українського походження XVI-XVII століть. На матеріалі юридичних документів, написаних латинською (чи переважно латинською) мовою та створених на територіях, що входять до складу сучасної України, було виділено і проаналізовано терміни комерційного права. Визначено семантичні групи досліджуваної термінології, найбільшими з яких є терміни на означення процесу продажу-купівлі та його виконавців (*comercia, resignatio, negotiatio, mercatio, venditio, revenditio, emptor, propinatio, ordinatio, hospis, hospitium* та ін.), терміни на позначення місць проведення та організації продажу (*forum, nundinae, diversorium, саирона, officina, taccella, pannicidium, rannicidium, fenestra* тощо), специфічні терміни на позначення тари, одиниць вимірювання і т. п. (*szkarlat, pannus, granat, faylundisz, petia, ligamentum, vas, dolium, congius, cuppa, sztuka, sigillum, signum, signetum* тощо). Окрім того, з'ясовано, що термінологічні функції термінів виконують також дієслова зі спеціальним значенням: прості (*vendere, propinare*) та у поєднанні із іменними частинами мови (*merces mutare*). Значна частина таких дієслів набули термінологічного значення унаслідок частоти та систематичності використання саме у документації представленого сегменту матеріалів торговельного права (*commutare, disvendere, subministrare, subvehere*).

Ключові слова: термін, комерційне право, історія торговельного маркування, латинська мова, юридична термінологія, латинськомовна документація.

COMMERCIAL LAW TERMS IN LATIN LANGUAGE DOCUMENTATION IN THE XVI-XVII CENTURIES

Nataliia V. Davydenko, natalidavid@ukr.net

lecturer

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic
Institute"

The article deals with peculiarities of the formation and functioning of Latin commercial (trade) terminology in the 16-17th centuries Ukrainian origin documentation. Commercial law terms in Latin (or mostly Latin) legal documents created in the territories that are part of modern Ukraine were identified and analyzed. The semantic groups of the studied terms are defined. The largest are: the terms to name the process of buying and selling, traders and executors (*comercia*, *resignatio*, *negotiatio*, *mercatio*, *venditio*, *revenditio*, *emptor*, *propinatio*, *ordinatio*, *hospis*, *hospitium* etc.), terms for indicating trading places and commercial structures (*forum*, *nundinae*, *diversorium*, *caupona*, *officina*, *macella*, *pannicidium*, *pannicidius*, *fenestra* etc.), specific terms used for containers and units of measurement indicating (*szkarlat*, *pannus*, *granat*, *faylundisz*, *petia*, *ligamentum*, *vas*, *dolium*, *congius*, *cuppa*, *sztuka*, *sigillum*, *signum*, *signetum* etc.).

Moreover, it was found that terminological functions also have verbs with a special meaning: simple (*vendere*, *propinare*) and compound nominal (*merces mutare*). Many of these verbs have acquired terminological significance due to the frequency and systematic use in the documentation of commercial segment (*commutare*, *disvendere*, *subministrare*, *subvehere*).

Key words: term, commercial law, trademark law history, Latin language, legal terminology, Latin documentation.

ТЕРМИНЫ КОММЕРЧЕСКОГО ПРАВА В ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ XVI-XVII СТОЛЕТИЙ

Наталія Вікторівна Давиденко, natalidavid@ukr.net

преподаватель

Национальный технический университет Украины "Киевский политехнический
институт имени Игоря Сикорского"

В статье рассматриваются особенности формирования и функционирования латинской коммерческой (торговой) терминологии в документации украинского происхождения XVI-XVII веков. На материале юридических документов, написанных на латинском (или преимущественно латинском) языке и созданных на территориях, входящих в состав современной Украины, были выделены и

© Давиденко Н. В. [Давиденко Н. В.], natalidavid@ukr.net

Терміни комерційного права у латинськомовній документації XVI-XVII століть [Термины
коммерческого права в латиноязычной документации XVI-XVII столетий] (Українського / На укр. яз.)

проанализированы термины коммерческого права. Определены семантические группы исследуемых терминов, крупнейшими из которых являются термины для определения процесса купли-продажи и лиц, его реализующих (*comercia, resignatio, negotiatio, mercatio, venditio, revenditio, emptor, propinatio, ordinatio, hospis, hospitium* и др.), термины для обозначения специальных мест торговли (*forum, nundinae, diversorium, саирона, officina, tascella, pannicidium, pannicidius, fenestra* и т. д.), специфические термины для обозначения тары, единиц измерения и т. п. (*szkarlat, pannus, granat, faylundisz, petia, ligamentum, vas, dolium, congius, cuppa, sztuka, sigillum, signum, signetum* и др.).

Кроме того, было установлено, что функции терминов также выполняют глаголы со специальным значением: простые (*vendere, propinare*) и композитные с именными частями речи (*merces mutare*). Значительная часть таких глаголов получили терминологическое значение вследствие частоты и систематичности использования в документации представленного сегмента материалов торгового права (*commutare, disvendere, subministrare, subvehere*).

Ключевые слова: термин, коммерческое право, история товарных знаков, латинский язык, юридическая терминология, латинская документация.

Одним із джерел соціально-правової термінології є документи комерційного права. Дослідники надають значної ваги та історичного значення розвитку торгівлі на територіях вздовж великих річок, особливо Дніпра. Варяги мали вирішальну роль у формуванні дніпровської торгівлі, що з часом було підтримано руськими князями із їх зовнішньоекономічними прагненнями [Ключевський 1987]. Торговельна діяльність давньоруського населення уже виявляла підприємливість, що лише удосконалювалася через наявність активних торговельних шляхів [Соловьев 1988, 239-245]. Саме активізація торговельної діяльності почасти зумовила розділення широкого пласту населення, що доти належало до військового чи військово-торговельного стану, на дві когорти, із переважанням частини невійськової, призвичаєної до торгівлі та ведення хазяйства [Перхавко 2006]. З-поміж інших, розглянула численні аспекти формування та розвитку торговельної справи на руських землях В. В. Гуляєва [Гуляєва 2000]. У XVI-XVII століттях більшість законодавчих норм торгового права містилися у локаційних документах, у яких давався дозвіл на проведення ярмарок та торгів. Значення вмісту цієї групи документів важко переоцінити для історичних, соціологічних, економічних, лінгвістичних та досліджень у суміжних галузях. Тому відповідним питанням присвячувалися не лише окремі наукові дослідження, а й конференції [Гошко 2011]. До появи Інкотермів та всесвітньо визнаних *leges mercatoriae* торговельні стосунки визначалися переважно місцевими правилами та документами, у яких часто

відображалися особливості та найбільш актуальні питання торгівлі. Тож для відтворення соціально-правових взаємин ці відомості є надзвичайно актуальними, а отже, й відображення їх у документації демонструє цікавий матеріал для дослідження термінології торговельного права. З-поміж усього загалу латинськомовної соціально-правничої термінології в українській документації XVI-XVII ст. не найбільша група за кількістю, але саме вона містить найбільшу кількість екзотизмів та лексем запозичених і не адаптованих до граматичних норм латинської мови. Серед основних груп термінів торговельного права варто виділити такі:

1. терміни на означення поцесу продажу-купівлі та його виконавців:

синонімічний ряд термінів на позначення торгівлі загалом: «*comercia*, *ae* (*f*)»: «aut quaevis *comercia* cum iis terries fuerint interdicta» – «або яка-небудь комерція з тими країнами буде заборонена» [с. 306]; «*comercium*, *i* (*n*)»: «Ubivis locorum in regno nostro *liberum exercitium* quorumvis *commertiorum* hominibus ejusdem *nationis Graeco Ruteno Unitae* permittimus» – «дозволяємо вільне виконання будь-якої торгівлі у будь-яких місцях у нашому королівстві людям тієї греко-русько-уніатської нації» [с. 101]; «*resignatio*, *onis* (*f*)» – продаж [196]; «*negotiatio*, *onis* (*f*)» – торгівля, оптова торгівля; «*mercatio*, *onis* (*f*)»; «*res mercatoria*» («*res*, *ei* (*f*)» – річ, справа; «*mercatorius*, *a*, *um*) / «*mercimonalis*, *e*» (такий варіант використовуваними словниками не засвідчений) – торговельний): «...Clymek Rutenus mendicus de anteurbio... recognouit se... debere pro *rebus mercatoriis* ad ... Wolfgangu[m] Sholcz... empties triginta florenos..., quos... obligatus est... ad decursum sex annorum... persolvere..., ipsum debitum... assecuravit in et super bon facultatibusque suis et *rebus mercimonalis*, que nunc habet uet post habiturus est... Actum sab[b]ato ante festum sancti Thome apostolic 1542» [ЦДІАУЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 1461;140] – у цій заяві, датованій 16 грудня 1542 р. йдеться про те, що жебрак Клиmek з львівського передмістя брав товар для торгу і заборгував за нього Вольфові Шольцу 30 флоринів, тобто засвідчується торговельна діяльність жебраків, хоча зазвичай вони працювали спорадично та бралися за найнеприємніші підробітки (перебування з померлими, їх обмивання тощо); «*venditio*, *onis* (*f*)» (іноді лексема використовувалась у значенні «проданий товар», також похідний варіант «*revenditio*, *onis* (*f*)» – перепродаж: «*venditio usus fructus*» – «продаж користування»: «iuxta dispositionem illius iuris cui eadem *hereditas* subiacet dicta *oppignoratio* vel *venditio usus fructus* iudicum debet, idem de prescriptione intelligendum, que etiam iuxta iura, quibus *hereditas* cuius *ususfructus* venditur

subiacet, iudicanda est et observanda)» – «відповідно до приписів того права, якому та дідизна підлягає, суд повинен бути про згадану заставу або продаж користування. Теж слід розуміти про давнину, що також має судитися і дотримуватися відповідно до права, якому підлягає дідизна, чиє користування було продане» [с. 201]; «*emptor, oris (m)*» – покупець: «Capitulum centuagesimum decimum de *emptore* aliquorum bonorum venditorum volente retractum facere» – «Розділ сто десятий про покупця якихось проданих маєтків, який бажав би застосувати (право) повернення» [с. 214].

Окремо виділяються терміни на позначення продажу у шинках та продаж алкогольних напоїв: «*comparare cauponariam*» – провадити шинки [с. 44] (*cauponaria, ae (f)* (від лат. «*cauponor, atus sum, ari*» – торгувати, хитрувати) – шинок); «*propinatio, onis (f)*» – шинкарство, право на виробництво та продаж горілки: «Quantum porre attinet *propinationem liquorum*, ita statuimus et sententiamus, quod unicuique ex civibus Armenis utriusque sexus omnes liquores, vini Malmatici, Cretici, Ungarici, Valachici, Moldavici, alteriusque cuiuscunque sortis» – «Що стосується шинкування напоями, вирішуємо та встановлюємо, що кожному з міщан-вірменів обох статей можна і дозволено продавати та шинкувати всіма напоями: винами – мальмазійським, критським, угорським, волоським, молдавським та всіма іншими будь-якого сорту» [с. 336].

З-поміж термінів на позначення права торгівлі окремо варто зауважити і терміни із більш широким значенням, використовувані саме у цій царині, як-от: «*concordia, ae (f)*» – мирова угода; «*ordinacio, onis (f)*» «*ordinatio, onis (f)*» – порядок (йдеться про порядок продажу, проведення, упорядкування тощо): «talem inter se *concordiam* et *ordinacionem* de et super vendicione carniū per carnifices Armenorum ... fierent» – «вчинили між собою таку мирову угоду та порядок про і щодо продажу м'яса вірменськими різниками» [с. 178].

Сема «особа, що здійснює торговельну діяльність, підприємець» реалізується відповідними іменниками-дериватами: «*venditor, oris (m)*», «*mercator, oris (m)*», «*cauponator, oris (m)*». Але на позначення саме юридичного статусу використовуються головним чином терміни «*negotiator, oris (m)*» – «купець», «*hospis, is (m)*» – «чужинець, гість» та синонімічно використовуване словосполучення «*advena extraneus*» (нерідко вживаються одночасно) для означення немісцевих, приїшлих продавців. Цьому сприяли історичний розвиток і становлення давньоруського підприємництва та окремої соціальної категорії купців у свідомості населення [Кром 1999]: «*revenditiones nulli extraneae iurisdictionis vel, qui ius obedientiamque civilem refragent,*

conductores nulla denique *hospitum advenarum extraneorum ac mercatorum absque scitu officii nostri receptacula*» – «перекупників будь-якої зовнішньої юрисдикції, чи тих найманців, що відмовляють у послусі міському праву, і потім не приховувати чужих іноземних прибульців чи купців без відома нашого уряду» [с. 320]; «*hospites seu negotiatores*» – «чужинці або купці» [Торгівля... 1990, 16]. Похідний іменник «*hospitium, i (n)*» використовувався на позначення заїздного двору, заїзду, шинку: «*de hospitibus deponentibus merces in hospitibus. Postquam hospes aliquis venerit cum mercibus, aut hospitium et custodes apreciaverit ad custodiendum illas merces suas*» – «про гостей, що складають товари у заїздах. Після того як якийсь гість (купець) прибув би з товарами до заїзду і найняв би охоронців для стеження за тими своїми товарами» [с. 215]. На позначення торгового обміну у досліджуваній період в українській мові вживається термін «*фримарк*» [Хрестоматія з історії України.. 2011, 174].

2. терміни на позначення місць проведення та організації продажу:

forum, i (n) – торги, ринок, ярмарок, площа, міський ринок (*forum annuale* – річні торги, річний ярмарок; *forum liberum* – вільна торгівля, ярмарок): «*libere permittatis exercere negociaciones eorum in annualibus et liberis foris*» – «вільно виконувати їхню торгівлю на річних та вільних торгах» [с. 397]; «*propter forum liberum nundinarum roenas exigendo*» – «стягуючи кари при вільному торзі на ярмарках» [с. 44]; «*forum liberum diebus sabbatinis in civitate Leopoliensi*» – «вільний торг у суботні дні у місті Львові» [с. 176]. *Ярмарки* (від. нім. *Jahrmarkt* букв. — «щорічний торг») традиційно проходили ще з X ст., на українських землях набули поширення із XVI ст. Найвідомішими були Хрещенська (Харків), Іллінська (Полтава), Воздвиженська (Кролівка), Хрещенська (Київ) [Історична наука... 2002]. Право проведення і торгів, і ярмарків надавалося відповідними документами (переважно прописувалося у локаційних грамотах, або окремими привілеями), де зазвичай зазначалася кількість проведення (або графік для торгів), часто зазначалися групи товарів, дозволених для продажу та, якщо були, обмеження щодо того, хто саме мав право торгувати. Так, ярмарки проводились найчастіше двічі-тричі на рік, зазвичай час проведення «прив'язувався» до церковних свят (після Паски, на Хрещення, на Покрову, на Св. Миколая тощо) та залежав від часу проведення польових робіт, тому значно більше ярмарків проводилося у теплі пори року [Paluchowski 2011]. Право проведення ярмарків часто було однією з ознак міста, на що вказує у своїх дослідженнях польський історик Фелікс Кірик, зауважуючи однак, що попри те, що місто мало право проводити «*tygodniowe*

targi i jarmarki», що, звичайно, давало можливості для збагачення жителів, рівень розвитку ремесел та жвавості торгівлі у містах різнилися, і на це впливало чимало показників: кількість населення, місце розташування тощо [Kiryk, 117-121]. Відома українська дослідниця середньовічного міста Тетяна Гошко також зауважує цікавий факт, що право проведення торгів і ярмарків надавалися не лише містам, а й зрідка ставали привілеєм окремих осіб, як-от у 1505 р. король Олександр надав право проведення торгів та ярмарків у своїх володіннях у будь-який зручний день Федьку Янушевичу. Прикметно, що згадане у привілеї поселення Колодяж не лише не мало юридичних основ міста, а й навіть у документі назване селом [Гошко 2011]; «*nundinae, arum (f)*» – ярмарок, торг, торговий день, прекупництво, видатки під час ярмарку, право торгівлі, в античному Римі – восьмиденний часовий проміжок між двома торгами («*tria nundina*» – 24 дні) «*propter forum liberum nundinarum poenas exigendo*» – «стягуючи кари при вільному торзі на ярмарках» [Дворецький 1976, 44]; «*diversorium, i (n)*» – корчма, заїздний двір; «*caupona, ae (f)*» – шинок, кабак: «*nulla sint diversoria vel cauponae, nulla quorumlibet potuum propinationes nec revenditiones nulli extraneae iurisdictionis vel, qui ius obedientiamque civilem refragarent, conductores nulla denique hospitum advenarum extraneorum ac mercatorum absque scitu officii nostri receptacula*» – «хай не буде жодних відгалужень чи шинків, шинкарів будь-якими напоями і перекупників будь-якої зовнішньої юрисдикції, чи тих найманців, що відмовляють у послусі міському праву, і потім не приховувати чужих іноземних прибульців чи купців без відома нашого уряду» [с. 320]; «*officina, ae (f)*» – крамниця, магазин, у класичній латині – майстерня, пташарня [Дворецький 1976]: «*cum omni bonorum usu fructu omniumque commerciorum ad reseratas in circuitu officinas, vulgo sklepy, nemine sub poenis supra expressis contradicente conservatos et in post conservandos esse volumus, manutenemus et mandamus*» – «хочемо, підтримуємо і наказуємо, щоб зберігали та потім їх зберігали зі всім користуванням маєтками, з усією торгівлею у відкритих крамницях на Ринку, по-простому званих skleпами, щоб ніхто не перечив під карами, викладеними вище» [с. 101]; «*maccella, ae (f)*» (у латинській мові класичного періоду використовувався однокореневий іменник середнього роду другої відміни (*macellum, i (n)* [77]) – продуктовий магазин, крамничка, ятка, «*maccella cranium*» – м'ясна лавка: «*habuimus in querelis, quod licet idem advocatus duo maccella carniū in eadem nostra civitate hereditarie obtinet*» – «подано нам певну скаргу, що той вїт тримає дідишно дві різницькі ятки в тому нашому місті» [с. 133]; «*pannicidium,*

i (n)» / «pannicidia, ae (f)» / «pannicida, ae (f)» / «camera (f) pannicida (pannicidalis)» – суконниця, магазин тканин, продавець тканин, ткач, «*ulna pannicidarum*» – відріз тканини довжиною 1 лікоть (*лікоть* – одна з найбільш поширених стародавніх одиниць вимірювання довжини, що рівнялася відстані між ліктьовим згином та кулаклом або кінчиком середнього пальця, пізніше – аж до плеча) і становила 38-46 см, часто використовувався прислівник «*ulnatim*» – «*на лікті, на локієс*». Завдяки жвавим торговельним зв'язкам лікоть на українських теренах був таким же як у всій Європі, поділявся на 2 стопи, і використовувалася ця одиниця вимірювання на Лівобережній Україні – до кінця XVII століття, а на Правобережній – до кінця XVIII [Лінде 1951]; *pannicidius, i (m) (pannicidarius, i (m), pannicisor, oris (m)* – продавець тканин, «суконник»; синонімічно використовувався термін «*fenestra, ae (f)*», синонім до «*slowo*», основним значенням лексеми є «*вікно*», очевидно, назва з'являється за аналогією через зовнішній вигляд торгових яток: «*Deinde quod attinet pannorum incisionem et usum ad praerogativam fenestrarum seu pannicidiorum slowo dictorum*» – «Далі, що стосується розкрою тканини та користування за прерогативою вікнами або суконницями, що називають «словом» [с. 305].

3. специфічні терміни на позначення тари, одиниць вимірювання тощо:

Ознаки термінів та очевидну пов'язаність із торговельним правом мають також лексеми на позначення одиниць вимірювання, тари, технічних характеристик окремих різновидів товару тощо. Саме ці терміни та актуалізація позначуваних ними понять часто сприяли унормуванню та врегулюванню правових норм на практичному рівні, а також уніфікації правових норм різних регіонів, що, своєю мірою, значно спрощувало процеси міжнародної торгівлі та сприяло уникненню численних конфліктних ситуацій. Наприклад, у торговельній документації, пов'язаній із прерогативою користування правом розкрою та продажу тканин: «*szkarlat*» – тканина сукно, пофарбоване у червоний колір (зазвичай дуже вартісне), на противагу антонімічно використовується словосполучення «*pannus vulgaris, comminis*» – звичайна, груба тканина; «*granat*» – тканина, сукно, пофарбовані у синій колір; «*faylundisz*» – товста суконна тканина, вироблена у Голландії чи Франції [с. 307]; «*petia, ae (f)*» – сувій, брила (лексема відсутня у класичній латинській), «*ligamentum, i (n)*» – сувій («*postawa*») – одне з факультативних значень досить багатозначної лексеми, вживаної рядом термінологічних систем). Адже у документах часто врегульовувалися навіть типи тканин, із якими

представникам того чи іншого етносу у певному місті дозволялося у комерційних цілях мати справу: «*Pannos tamen praeciosiores szkarlaty, pulszkarlaczie, granaty, pulgranaczie dictos, licebit in institis opulentis utrique pariter parti ulnatim vendere, ab aliorum vero communium et vulgarium pannorum ulnatim incisione exnunc iam supersedere debent Armeni. Porro negociatio pannorum integris petiis et ligamentis vulgo postawami y bellami utrique parti itidem libera esse debet. Pannum quoque dietum faylundisz licebit secundum funiculum alias strychem utrique parti more mercatorum vendere*» – «Однак дорогі тканини, що називають шкарлатами або пів-шкарлатами, гранатами, пів-гранатами, дозволяється у багатих крамах і однаково двом сторонам продавати на лікті. Але від розкрою інших звичайних та грубих тканин вже повинні вірмени утримуватися. Потім торгівля цілими сувоями тканин та (їх) частинами, по-простому поставами, тюками, обом сторонам повинна дозволятися. Тканину, яку називають файлундиш, дозволено продавати обом сторонам купецьким звичаєм на міру, по-іншому «штрихом» [с. 306-7]. У документах про право пропінації визначали не лише усталені одиниці вимірювання, а й визначали тару певної ємності: «*vas, is (n)*» – бочка; «*dolium, i (n)*» – бочка; «*congius, i (m)*» – гранець (*garniec*), конгій, міра виміру рідин, що рівнялася 1/8 амфори [Дворецький 1976]; «*cuppa, ae (f)*» / «*cupa, ae (f)*» – куфа – міра виміру рідин, що приблизно рівнялася 40 відрам (пор. із нім. *Kufe* – бочка): «*na garnce y kwarty cuppa*» [с. 409]; «*vasis seu cuppis utrique parti pariter integra esse debet*» – «Однак обидві сторони однаково можуть торгувати будь-яким вином бочками чи куфами [ст 307]; «*sztuka, ae (f)*» – міра виміру твердих та сипучих речовин і матеріалів [с. 410] тощо.

Вартим уваги видається виокремлення пласту термінології на позначення понять, пов'язаних із маркуванням точності міри чи якості товару. Позначення достовірності міри було вкрай важливою практикою, зокрема й на час проведення ярмарку та торгу. Перевіряли й маркували («ціхували») міри під керівництвом і наглядом або представники міської ради (бурмистр, райця), якщо поселення підпадало під дію магдебурзького права, або підвояводи – для поселень менших та таких, які магдебурзьке право не використовували. Варто зауважити, що фальшування мір, розповсюджене у всі часи, наприкінці досліджуваного періоду (у кінці XVII століття) набуло дуже значного поширення, тому вже у XVIII столітті фахівці фіксують «помітну девальвацію значення печатки та виготовленої на її підставі ціхи» [Дашкевич, 377]. Основними термінами на позначення печаток були «*sigillum, i (n)*», «*signum, i*

(n)» та «*signetum*, i (n)». Перший варіант *sigillum* був найбільш загальним і розповсюдженим та вживаним щодо усіх різновидів печаток. Іменником *signetum* зазвичай позначали т.зв. малі печатки, наприклад, *signetum civile* – мала міська печатка. Правило узгодження іменника та прикметника не завжди дотримувалося, тому зустрічається варіант *signetum civile*, або ж прикметник *civilis*, е сприймався писарями як дериват, похідний від прикметника іменник *civilis* і вживався у значенні, синонімічному до «*civitas*, *civitatis* (f)», що у середньовічній документації, зокрема, перекладається як «місто, спільнота, громада». Отже, *signetum* відносно *sigillum* має мінуїтивне значення. Лексема *signum* теж означає «знак, печатка», коли, як правило, йдеться про маркування якості, тож за значення ближча до *signetum*, але зберігає і ширше значення «знак», тому використовувалась для «локального» маркування, наприклад, продукції окремих цехів чи виробництв, як-от: ціха «*signum leonis*» – знак, що випалювався на бочках із рибою у Львові, або «*signum petiti*» – малий знак для ціхування воску [Дашкевич, 377]. Спочатку визначенням та маркуванням якості товару займався бурмистр, але згодом ціхування мав провадити воскобійник (лат. «*ceraefrixor*, *ceraefrixoris* (m)»). Варто зазначити, виготовлення та продаж воску було важливою галуззю виробництва та джерелом прибутків в аналізовані часи, адже віск використовувався дуже широко: для виготовлення свічок (а це джерело освітлення для вже значної кількості населення середнього та вищого станів, також широко вживані свічки і для релігійних обрядів), віск застосовували для вироблення фарб та деяких різновидів ліків. Саме тому право мати власну воскобійню або капницю (латинською мовою на позначення капниць вживалися синонімічно: *cerae fussarium*, *cerae frixorium* та *cerae fossium*) мали більшість поселень на магдебурзькому праві, і увесь віск, що використовувався і продавався, підлягав маркуванню. Але через прибутковість такого товару значною була і кількість фальшивих ціхувань (маркувався віск *signo petito* – малим знаком), іноді й можновладці сприяли свавільному продажу, перешкоджаючи перевірці якості воску через дозвіл робити це за бажанням. Але попри такі спроби за період XVI-XVII століть збереглися документи про покарання фальсифікаторів, наприклад, у 1558 році вірменин Івашко Юркович був вигнаний із вірменської громади та відлучений від Церкви за фальшиве маркування воску [Дашкевич, 377-8].

Як і для аналізованих сфер, торговельній документації характерне використання типових дієслів, що уніфікуються та співвідносяться із певними

групами документів, що, звичайно, зумовлено збільшенням документообігу та запозиченням канцеляристами вже існуючих документів за приклади: «in domibus suis omnibus supradictis, tam integris *cuppis* sive *doliis*, quam et *per congios* alias *na garnc*e у *kwarty* *vendere* et *propinare*, mulsa quoque, cerevisiam et cremata, in domibus suis *coquere*, *braxare* et *braseare*, eademque siue *per dolia* sive *per congios vendere* et *propinare* liberum, licitum et omnino absolutum sit» – «у всіх своїх вищезгаданих будинках, як цілими куфами чи бочками, так і на горнці та кварти, а також (можна) у своїх будинках *варити*, *курити* і *сумити* мед, пиво та горілку, вільно, дозволено у всьому *продавати* і *иинкувати* їх на бочки чи на кварти»; «libros Ruthenos alio typo impresses aliquomodo intra regnum nostrum et provinciam Russiae *subministrare*, *subvehere* et *disvendere* audeat et praesumat» – «українські книжки іншими (друкарнями) будь-яким чином всередину нашого королівства та руської провінції *постачати*, *привозити* та *перепродувати* суворо наказуємо, забороняємо та вимагаємо» [с. 99]; «ius et potestatem pannos omnis generis, speciei, coloris, quantitatis et qualitatis incidere, et sive ulnatim alias *na lokiec*, sive integris pretiis alias *postawem* у *belnie* *vendere*, *commutare* et *distrahere*» – «право і владу розкroyвати тканини всіх видів, родів, кольорів, як за кількістю, так і якістю, *продавати*, *мінати* та *перепродувати* чи на лікоть, чи на постави та тюки» [с. 336]. У наведеному прикладі зокрема вжито дієслово на позначення процесу торгівлі шляхом обміну, «обмінної торгівлі» – «*commutare*», синонімічно використовувались й інші, наприклад, «*merces mutare*» («*merx* , *mercis* (f)» – товар, «*muto*, *avi*, *atum*, *are*» – міняти), але похідних іменників в аналізованій документації не було виділено, на відміну від більшості інших дієслів, які мали спільнокореневі деривати у документації спільної торговельної галузі.

Література:

1. Гошко, Т. "Правовая локация городов Украины XIV-XVI веков: локационные привилегии," *История и историческая память. Межвузовский сборник научных трудов*. Вып. 4. (Саратов, 2011): 9-36.
2. Гуляева, В. В. "Развитие предпринимательства на территории древнерусского государства, IX – начало XIII вв.." (Дис. докт. истор. наук, Владимир, 2000), 492.
3. Дашкевич, Я. Р. "Позадокументне застосування печаток і ціх на західноукраїнських землях (XV-X VIII ст.)," *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни* (Львів: Літературна агенція "Піраміда", 2011), 792.
4. Дворецкий, И. Х. *Латинско-русский словарь* (М.: Русский язык, 1976), 1096, <http://linguaeterna.com/vocabula/alph.php>
5. *Економічні привілеї міста Львова XV-XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих*

- цехів і купецьких корпорацій (Львів, 2013), 867.
6. *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник* (К.: Вища школа, 2002), 430.
 7. Ключевский, В. О. Курс русской истории. Сочинения в 9 томах. Т.1. (М., Мысль, 1987), 432.
 8. Кром, М. М. “Антропологический подход к изучению русского средневековья (заметки о новом направлении в американской историографии),” *Отечественная история* 6 (1999): 90-106.
 9. Лінде, С. Б. *Słownik staropolski. Słownik języka polskiego* (Warszawa, 1807–14; 2-ге вид. Львів, 1854–60; 3-ге вид. (фотокопія з 2-го вид.) Warszawa, 1951).
 10. Перхавко, В. Б. *Торговий мир середньовікової Русі* (М.: Academia, 2006), 607.
 11. *Привілеї національних громад міста Львова (XIV -XVIII ст.)* (Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України), 576.
 12. Соловьев, С. М. *История России с древнейших времен: Сочинения в 18 томах*. Кн.1. Т.1. (М., 1988): 239-245.
 13. *Торгівля на Україні XIV - середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина* (Київ: Наукова думка, 1990), 404.
 14. Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби (Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011), 688.
 15. Kiryk, F. “Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie Jagiellońskiej,” *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne*. 43. (Kraków, 1972.): 93-169.
 16. Kłoczowski, J. “Zakony męskie w Polsce w XVI – XVIII w.,” *Kościół w Polsce* 2 (Kraków, 1969): 483-530.
 17. Paluchowski, P. “Miejsca i terminy jarmarków na terenie Prus Królewskich i Książęcych w końcu XVI wieku na podstawie wykazów z gdańskich kalendarzy,” *Czasy Nowożytne: periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku* 24 (Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego, 2011): 37-59.

References:

1. Goshko, T. “Pravovaja lokacija gorodov Ukrainy XIV-XVI vekov: lokacionnye privilegii [Legal location of Ukrainian cities in the XIV-XVI centuries: location privileges].” *Istorija i istoričeskaja pamjat'. Mezhvuzovskij sbornik nauchnyh trudov*. Vyp. 4. (Saratov, 2011): 9-36 (In Rus.).
2. Guljaeva, V. V. “Razvitie predprinimatel'stva na territorii drevnerusskogo gosudarstva, IX – nachalo XIII vv. [Development of entrepreneurship on the territory of the ancient Russian state, IX - early XIII centuries].” (Dis. dokt. istor. nauk, Vladimir, 2000), 492 (In Rus.).
3. Dashkevich, Ja. R. “Pozadokumentne zastosuvannja pečatok i cih na zahidnoukraїn's'kih zemljah (XV-X VIII st.) [Extra-documentary use of different seals on the western Ukrainian lands (XV-X VIII centuries)].” *Majsternja istorika: Dzhereloznavstvo ta special'ni istorični disciplini* (L'viv: Literaturna agencija "Piramida", 2011), 792 (In Ukr.).

© Давиденко Н. В. [Давыденко Н. В.], natalidavid@ukr.net

Терміни комерційного права у латинськомовній документації XVI-XVII століть [Термины коммерческого права в латиноязычной документации XVI-XVII столетий] (Українською / На укр. яз.)

4. Dvoreckij, I. H. *Latinsko-russkij slovar'* (M.: Russkij jazyk, 1976), 1096, <http://linguaeterna.com/vocabula/alph.php>
5. “Ekonomiczni privilei mista L'vova XV-XVIII st.: privilei ta statuti remisnichih cehiv i kupec'kih korporacij [Economic privileges of the Lviv city in the XV-XVIII centuries: privileges and statutes of craft shops and merchant corporations].” (L'viv, 2013), 876 (In Ukr.).
6. *Istorichna nauka: terminologichnij i ponjatijnij dovidnik* [Historical science: terminological and conceptual guide]. (K.: Vishha shkola, 2002), 430 (In Ukr.).
7. Ključevskij, V. O. *Kurs russkoj istorii* [Russian history course]. Sochinenija v 9 tomah. T.1. (M., Mysl', 1987), 432 (In Rus.).
8. Krom, M. M. “Antropologičeskij podhod k izucheniju russkogo srednevekov'ja (zametki o novom napravlenii v amerikanskoj istoriografii) [Anthropological view on the Russian Middle Ages studies (notes on a new direction in American historiography)].” *Otechestvennaja istorija* 6 (1999): 90-106 (In Rus.).
9. Linde, S. B. “Słownik staropolski. Słownik języka polskiego [Old Polish dictionary. Polish dictionary].” Warszawa, 1807–14; 2-gie vid. L'viv, 1854–60; 3-te vid. (fotokopija z 2-go vid.) Warszawa, 1951 (In Pol.).
10. Perhavko, V. B. *Torgovij mir srednevekovoj Rusi* [The trading world of medieval Russia]. (M.: Academia, 2006), 607 (In Rus.).
11. “Privilei nacional'nih gromad mista L'vova (XIV-XVIII st.) [Privileges of national communities of the city Lviv (XIV -XVIII centuries)].” (L'viv: L'vivs'kij nacional'nij universitet im. I. Franka; L'vivs'ke viddilennja Institutu ukraïns'koï arheografii ta dzhereloznavstva im. M.Grushevs'kogo NAN Ukraïni), 576 (In Ukr.).
12. Solov'ev, S. M. *Istorija Rossii s drevnejshih vremen* [History of Russia since ancient times]: Sochinenija v 18 tomah. Kn.1. T.1. (M., 1988): 239-245 (In Rus.).
13. Torgivlja na Ukraïni XIV - seredina XVII stolittja. Volin' i Naddniprojanshhina [Trade in Ukraine XIV - mid XVII century. Volyn and Naddniprojanshhina]. (Kiïv: Naukova dumka, 1990), 404 (In Ukr.).
14. *Hrestomatija z istorii Ukraïni litovs'ko-pol's'koï dobi* [Textbook on the history of Ukraine of the Lithuanian-Polish period]. (L'viv: Vidavnictvo Ukraïns'kogo Katolic'kogo Universitetu, 2011), 688 (In Ukr.).
15. Kiryk, F. “Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie Jagiellońskiej [From research on the urbanization of the Lublin region in the Jagiellonian era],” *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne*. 43. (Kraków, 1972.): 93-169 (In Pol.).
16. Kłoczowski, J. “Zakony męskie w Polsce w XVI – XVIII w. [Urban orders in Poland in the 16th - 18th centuries].” *Kościół w Polsce* 2 (Kraków, 1969): 483-530 (In Pol.).
17. Paluchowski, P. “Miejsca i terminy jarmarków na terenie Prus Królewskich i Książących w końcu XVI wieku na podstawie wykazów z gdańskich kalendarzy [Places and dates of fairs in Royal and Ducal Prussia at the end of the 16th century based on lists from Gdańsk calendars],” *Czaszy Nowożytnie: periodyk poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku* 24 (Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego, 2011): 37-59 (In Pol.).